

*Elmereng a multon, gondol a jövőre,
Keserű jelenben boldog esztendőre:
Ha majd a fényes nap lemosolyog reája,
S megjön az ő régi, hű íródeákja...*

*Megjön Orbán Balázs — Poraiból menten
Ujra támad... Ő az!... Első a seregben:
Szívét hozza Néked, vitéz Csaba népe!
Századok mesgyéjén fölragyog a képe...*

*Jobbra-balra tekint... Itt is, ott is megáll...
Szejkefürdő táján, egy bús sírhalomnál
Tilalomfa-módra hordja koronádat:
Legendák ködéből szövö a ruhádat.*

Emlék beszéd.

Midőn történelmünk nagyjainak emléke előtt áldozunk, legméltóbb hozzájuk és hozzánk az áldozásnak amaz emelkedett szellemű módja, amely éljük példaadását a jelenkor körülményeire vetíti és tanításuktól megnemesedett lelkünket a példa követésére indítja. Ilyen áldozás biztosítja nagyjaink halhatatlanságát.

A halhatatlanság nem valamely leltári örökkévalóság, nem a múzeumok dohosságában, a könyvtárak porában nyilvántartott számszerű öröklét. A halhatatlanság az élet folytonossága, maga az élet, amely mozgás, cselekvés, hatni tudás. Halhatatlanjaink példaadásuk és tanításuk szüntelen dinamizmusával örök mozgásban tartják lelkünket, cselekszenek cselekedeteink útján és hatnak a mi hatásunk eszközeivel. Ezek a gondolatok vezetnek bennünket ma Orbán Balázs emlékezetéhez, hogy halhatatlanságának örök fényében megedzzük

lelkünket nemes példája követésére, tanításának befogadására.

A jelenkor körülményei, amelyek közt Orbán Balázs emlékezetét megidézzük, feletébb veszélyesek legnagyobb lelki kincsünk: nemzeti öntudatunk épségére.

Zrínyi Miklós, a költő, még büszkén hirdethette: „nem vagyunk alávalóbbak egyetlen nemzetnél sem”. Pázmány Péter, Berzsenyi Dániel, Csokonay Vitéz Mihály, Széchenyi István még nyugodtan ostromozhatta a magyarságot, korholásuk nem rontotta, de emelte a nemzeti öntudatot. Azonban, hogy dicső szabadságharcunk bukása után a nemzet kibékült idegen uralkodóházával, megkezdődik a nagy személyvesztés: az a rohamos fellendülés, amely a magyarságot egyre szegényebbé tette saját hazájában.

Ebbe a korszakba tessék beleképzelnünk Orbán Balázs kőből metszett, kemény egyéniségét, mint élő tiltakozást a nagy fellendülés minden olyan ténye ellen, amely a magyarság hanyatlását okozta. Ők nem tudhatták, bizonyára Orbán Balázs sem, azt, amit mi két emberöltő távlatából visszanezve ma már tisztán látunk. De Orbán Balázs talán ösztönösen

érezhette, hogy valami nincs rendjén. A fellendülés azzal kezdődött, hogy a magyarság levetette annakelőtte dacból hordott viseletét. Orbán Balázs mindvégig tüntetett magyaros ruházatával, sarkantyús csizmájával, de letette főnemesi rangját, miként ő maga mondja: „az idegentől bizonnyal nem valamely nagy hazafiságért kapott címet”.

A mireánk szerencsétlen kimenetelű világháború után vége a nagy személyvesztésnek, a lepel lehull s a magyarság előtt most már nyíltan jelenik meg a rontás tanítása: nincs fajtisza magyarság, különösképen pedig nincs magyar kultúra, ami kultúra Magyarországon van, azt idegenek csinálták. Lássuk, mit felel erre a tanításra Orbán Balázs?

A tézis tehát így szól: nincs fajtisza magyarság, s nem is olyan értelemben nincs, mint ahogy valóban nincs a világnak egyetlen helyhez kötött, államot alkotó népe sem, amely fajtisza volna, de még olyan értelemben sincs magyarság, hogy különös önálló magyar jellem, magyar észjárás, magyar lélek volna. Nemcsak idegenek tanítják ezt a bölcseséget. Nemrégiben egy ősmagyar nemzetség sarja írta, hogy Magyarországon alig van már olyan csa-

lád, amely eredetét a honfoglalásig vissza tudná vinni. Megíródhatott ez az állítás Orbán Balázs népének, az első foglalás jogán szerzett székely örökség büszke birtokosainak, sok százezer Uz Bencének szeme láttára és füle hallatára. Erre a lélekrontó, öntudatpusztító tanításra felel Orbán Balázs egész élete.

Feleli mindenekelőtt azt, hogy nem a vér teszi. Az ő édesanyja nem magyar nő, de Orbán Balázs vérének székely fele elég arra, hogy őt egész magyarrá, egész székellyé, s miként egyik életírója nevezi: a legnagyobb székellyé tegye. Van-e valaki a fajtiszták között, aki népét jobban szeretné, mint szerette Orbán Balázs, van-e hűségesebb, áldozatkészebb, magyarabb magyar, székelyebb székely, mint ő — a félvér. Nem a vér teszi. Ha valaki végkép, visszavonhatatlanul és megmásíthatatlanul elkötelezte magát a magyar sorsközösség egyeteméhez, ha valaki idegen sorsközösség iránt nem érez vonzalmat, vágyódást, magyar az, akármilyen összetételű legyen is vére. A magyarsághoz tartozás a fajelmélet minden tücskével-bogarával szemben csupán a magyar szolidaritás osztatlan kizárólagosságát, tehát minden idegen szolidaritás iránt közömbösség érzését követeli.

Az a magyar, s mindenki magyar, aki ennek a követelménynek megfelel. Damjanichnak, Klapkának, Guyonnak, Pöltenbergnek, Leiningennek, s bizonytalán száz meg ezer számra más idegeneknek ez az elkötelezettsége végleges, visszavonhatatlan, a börtönig, a bitófáig tartó őszinte elkötelezettség volt. Nincsenek mindig hősi korszakok. Nem áll mindig a bitófa. De van a mindennapi életnek is ezer meg ezer próbatétele, s nekünk magyaroknak, azzal a csúf rontással szemben, amely magyarságunkba vetett hitünket, önbizalmunkat, meggyőződésünket alattomosan megingatni akarja, az a kötelességünk, hogy a próbatételeket kiálljuk, biztassuk, buzdítsuk, bátorítsuk és kérlelhetetlen őszinteséggel vigyázzuk egymást. Ezt tette Orbán Balázs a maga korában. Ezt tanítja Orbán Balázs példája a mi korunkban.

Tehát nem volna sajátos magyar jellem, magyar észjárás, magyar lélek? Mit felel erre Orbán Balázs?

Midőn az emigráció éveiben Franciaországban tartózkodott, a még egészen fiatal ember mindenkit megnyert szeretetreméltóságával. Irják, hogy a nagy romantikus Hugo Victor fiaként szerette Orbán Balázst. Mit szeretett

rajta? Rangja bizonyára nem sokat imponált a demokrata világfinak, vagyona, pénze annyira nem volt, hogy gyakorta éppen Hugo Victor baráti támogatására szorult rá. Hugo bizonytal az Orbán egyéniségéből kisugárzó varázst szeretete, azt a sajátos zamatot, amely a magyarokat elfogulatlan idegenek előtt mindig rokonszenvenné teszi. „Nem tudom, mi van önökben, — mondta nekem egyszer egy előkelő külföldi vendégem — de lehetetlenség önöket nem szeretni.” Mi van bennünk? Ázsia van bennünk! Ázsia forró napsugara, a végtelen ázsiai puszták örökké mozgó fuvallata, az ősi szumir kultúra tudatunk legmélyén viselt felsőbbrendűsége. Meleg szív van bennünk, a mozgékonyának a puszták széljárása minden fokát magába záró széles skálája, a hanyatfekve heverő nyugalomtól, a szélvész sebeségével rohanó lendületig. Kultúra van bennünk, tisztelt Európa! Kultúra, kései kisugárzása annak az ősi, legelső emberi kultúrának, amely megindítója és tanítómestere volt minden más kultúráknak. Ez van bennünk! Ez volt Orbán Balázsban, s nagyobb mértékben, mint bennünk.

Ugyanakkor, amikor hamis tudományosság álruhájában el akarják vitatni belőlünk a

sajátos magyar lelket, nagyban fessegetik álnok tárgyilagossággal, hogy nincs tulajdon, önálló kultúránk, nálunk mindent idegenek csináltak, mi mindent idegenektől tanultunk. Orbán Balázs erre is megfelel, midőn Székelyföld Leírásában feltárja a székely nép kultúráját. Kriza püspök remek gyűjteménye a vadrózsákat kötötte csokorba, Orbán Balázs a népművészet kincsesházát építi fel.

Mi valóban sokat tanultunk idegenektől is. Hazánk szent földje dúló háborúk színtere volt évszázadokon át. Műveltséget szomjazó ifjaink ezreinek kellett külföldön járniok a tudományok és művészetek csarnokait. Közülük jutott persze Göttingára, Wittenbergára is, de jutott, s nagyobb számban Krakóra, Pádovára, Bolognára, Utrechtre. Az a műveltség, amit világjáró ifjaink visszahoztak magukkal, része lett a magyar műveltségnek, de nem formálta, nem telítette azt, márcsak azért sem, mert nem egyetlen, nem egységes forrásból jött. Volt benne germán, volt benne latin elem. Volt benne katolikus, volt benne protestáns szellem. S ez mind, egyaránt, annyira beleolvadt az egyetemes, ősi magyar kultúrába, hogy már nyomát lelteni is nehéz. Mert amiként a sajátos magyar

léleknek megvan a maga ellenállhatatlan asszimiláló ereje, azonképen a sajátos magyar kultúrának is megvan a maga csodálatos abszorbeáló képessége. S miként minden asszimiláció nyereség, ha nem rontja a magyar lelkeséget, azonképen minden szellem abszorpciója üdvös, ha nem higítja a magyar műveltséget. Nem lehet fontosabb feladata hazafiségünknek, mint arra vigyáznunk, hogy semmi asszimiláció ne rontsa lelkünket, semmi szellemi abszorpció ne higítsa kutúránkat.

Orbán Balázs is volt külföldet járó diák, ha nem éppen a szó matrikuláris értelmében. Szüleivel már 17 éves korában Isztambulba költözik, ahonnan utazásuk célja: a családi per iránt érzett közömbösség csakhamar Görögországba engedi. Itt az akkori iskolák humánus nevelésével előkészített lelke mohón issza az Akropolisz klasszikus műveltségének nektárját. Majd ezzel betelve, tanulmányútra megy a Levantéra, beutazza Palesztinát, Syriát, Arábiát, Egyiptomot. Később két évet Londonban tölt, hogy „Utazás Keleten” című munkájához irodalmi anyagot gyűjtsön. Évekig időzik a magyar emigráció társaságában Franciaország, Olaszország földjén is. Nem az iskolák padjai-

ban, de könyvtárak, levéltárak, múzeumok önálló program szerint végzett tanulmányozásával, jeles férfiak társaságában készítette elő tudását későbbi írói munkásságához. Az előkészületnek, a tanulásnak ez a szabadjára hagyott, egyéni módszere mennyire jelképezi a valódi magyar műveltség kialakulásának és megtartásának célszerűtlen, nehézkes, de mindig önálló, mindig igaz, mindig magyar útját.

Munkamódszere ugyanolyan egyéni, önálló, mint volt tanulása. Már javában recseg-ropog az abszolútizmus tákolmánya, midőn 1859-ben visszatér szülőföldjére. Míg honfitársai dacos passzivitásban várják a felhők elvonulását, Orbán Balázs munkához lát, megírja előbb Keleti Utazását, majd hozzáfog Székelyföld Leírásához. Ezen a legbecsesebb munkáján évekig dolgozik. Témájáról kerek egészet ad. Van benne földrajz, természetrajz, sok geológia, sok történelem s különösen sok néprajz. Az avatott céhbeli szaktudós felkészültsége nélkül, mégis a lelkes amatőr istenáldotta ösztönösségével végezte munkáját. Mindent megnézett, amit leírt. Fáradságos, többnyire gyalogosan tett utazásai nemcsak adatai halmazát növelték, de növelték lelkének a tárgy iránt érzett rajon-

gását is. Ha ifjúkorában szíve sugallatából, e munkája során közvetlenül szerzett tapasztalatból szerette mind jobban-jobban azt a gyönyörű országot, s annak nagyszerű népét. Ugyanígy dolgozza fel élete utolsó szakában Torda város monografiáját, amelyet mintegy a Székelyföld Leírása kiegészítésének tekintett. Nagy szerencse, hogy kortársai megörökítették munkálkodásainak módszerét. Annyi eredeti önállóság, annyi tárgyilagosság, annyi felelősségérzet, annyi sokoldalúság jellemzi munkásságát, amennyit csak a nagy encyklopédisták, a nagy polihisztorok példáján lelkesedő tudásvágy magyarázhat, s mindenekfelett földje, népe iránt érzett kiapadhatatlan szeretete. Nem az akadémiáknak, nem a könyvkiadóknak, magának s népének írt. Soh'se is bántson bennünket, hogy a tudományos világ legjobb esetben elnéző jóakarattal vette, s a főúri dilettáns szélyének nézte Orbán Balázs írói működését. Ha céhbeli tudós lett volna, talán hivatalos támogatással expedíciót szervezhetett volna valamelyik exotikumba, a céhbeli tudósok azóta is követett gyakorlata szerint valamely messzi földet írt volna le, s talán elmaradt volna a hazai téma: a Székelyföld Leírása, amelynek

tudományos fogyatékoságát — ha van is — a mi szemünkben a szerző lelkesedése és tárgyszeretete pótolja

A tudományos elismerés szűkmarkúságát azokban az időkben — úgy lehet — Orbán Balázs politikai magatartása is befolyásolhatta. Mi ma tárgyilagossabbak és megértőbbek tudunk lenni. Hiszen Orbán politikáját lelkének három lángoszlopa világítja meg: szabadságszeretete, hazaszeretete és fajszeretete.

Szabadságszeretetének melegágyát bizonyára az akkori felekezeti iskolák nevelési rendszere veti meg. De a levegő is Európaszerte tele van a francia nemzet nagyszerű kezdeményezésének, az „egyenlőség, testvériség, szabadság” eszményeinek hangjával. Orbán lelkének a szabadságeszmék iránt való hajlandósága benne annyira előtérben álló, csaknem túltengő tulajdonság, határozott, bátor, cselekvésrekész egyéniségének látszatra oly jellemző velejárója, hogy nemes barátja, Hugo Victor azt mondja róla: kétszáz francia Orbán Balázssal meg tudnám buktatni a császárságot. Mégis Orbán Balázsnak ebben a lelki tényezőjében sok romantika, sok ábrándos nosztalgia van, ami később csupán felszínesen polarizáló-

dik törvényhozói működésének szélsőséges ellenzéki magatartásában. Ellenzéki álláspontjának valódi indítéka nem a demokrácia eszméinek homályos és inkább külsőséges megérzése, hanem lelkének alapvető tulajdonsága: a fajszeretet. Az ő politikai jelszava: „a néppel a népért” tulajdonképpen azt jelenti: „a székely néppel a székely népért”.

A hazaszeretet Orbán Balázsban szabadságszereteténél is erősebb lelki tényező. Ha nem volna más nyoma Orbán Balázs hazaszeretetének, az a mód, ahogyan ő hazai tárgyú irodalmi munkáinak feladatkörét kézbe veszi, meggyőző erővel mutatja nála ennek az érzésnek valódiságát, bensőségét. Mennyi gonddal, mennyi szeretettel nyúl Székelyföld minden kis kavicsához, minden törékeny virágához. De más adataink is vannak. Mihelyt Keleten szabadságharcunk hírét veszi, azonnal abbahagyja bolyongását, visszatér Isztambulba, csapatot szervez, fegyvereket szerez, készen arra is, hogy hazájáért életét áldozza. Későn indul. Útközben már emigráló magyarokkal találkozik, akik elbeszélik neki a világosi végzetet. Nem adatott meg számára, hogy fegyverrel kezében áldozzon azon az oltáron, amelyet a hazaszerete-

tet szentel meg. Más módon annál több, annál nagyobb áldozatot hoz. A hazaszeretetet nem valami elvont, elméleti fogalom, annak érzelmvilágunkban, gondolatkörünkben és cselekedeteinkben állandóan mutatkoznia kell. A hazaszeretetet nem átölelő, egységes ideál, hanem darabokra eső, élettelen tárgyak, élő lények iránt érzett külön-külön vonzalmak egyetlen eredője. És ha Orbán Balázs szeretettel nézi a hegyeket, az erdőt, a mezőt, a patakokat, mert bennök hazájának, imádott Székelyföldjének egy-egy darabját látja, mégis, mintha nagyobb vonzalmat érezne mindenek iránt, amit emberek, honfitársai, különösképpen pedig székely testvérei csináltak. Hazaszeretetének is, miként szabadságszeretetének a fajszeretet adja meg igazi tartalmát.

Amikor pedig Orbán Balázs fajszeretetését említjük, gazdag lelkének leggazdagabb mélységéhez értünk el. Vigyázzunk csak rá, milyen különösen alakul közéletünk terminológiája. Orbán Balázs az akkori idők felfogása szerint baloldali politikus, helyét szenvedélyessége a baloldalnak is legszélsőségesebb szélén jelöli ki. Ugyanakkor fajszeretete őt fajvédővé, még pedig cselekvő, gyakorlati fajvédővé teszi. Bal-

oldali fajvédő! Mennyire mást jelent e fogalom ma és mennyire mást jelentett Orbán Balázs idejében. Az is igaz, hogy míg Orbán baloldalsága tulajdonképpen egyszerű ellenzékieskedés és inkább szónoki flosculusokban hervadozott, fajvédő hivatása egész lelkét betöltő szent elhatározás. Azt írja róla Szentmartoni Kálmán: „Valósággal bálványozta a székelységet . . . Hitt nemzete küldetésében. Hitte, hogy a székely nép génuszát a nép lelkében fel tudja kelteni. Bizott szuggesztív erejében, gyermekes lelkesedéssel küzdött s bár észre kellett vennie, hogy nem tudja életre kelteni azt a szellemet, ami ősi formájában nem él már, sohasem csüggedt, királyi erényekkel ékeskedő, szerető édes atyja, jóltevője volt mindig a székelységnek. Mindent érettök tett. Ide irányult egész írói, politikai és társadalmi működése. Célja az volt, hogy a székelységet maga magának megbecsülésére, saját értékének helyes felismerésére megtanítsa, hogy kötelességtudó, nemesen törekvő, becsületesen munkálkodó, független érzelmű polgárokká tegye. Dicső megújhodást, szebb jövődőt akart a székelységnek. Azt akarta, hogy a nemzeti életben a székelyek újra számottevők legyenek. Régi eszményképek

felkeltésével új nemzedéket akart nevelni, amely jogos önbizalommal eltelve fölemelt fővel hirdesse továbbra is a székely dicsőséget”. Szentmártoni Kálmán e szép jellemzésének minden ereje lehanyatlik és Orbán valamennyi életírójának minden, legfényesebb gondolata is elhalványul ama megható szavak mellett, amelyekkel maga állít örök emléket fajszeretetének. Végrendeletében 8000 koronát hagy a székelykereszturi gimnáziumra és azt írja: „A székelykereszturi gimnázium alapítványánál székely nemzetem iránti szeretetem az irányadó: mert én itt is igazán követem Krisztus tanait, hogy aki kővel dob, azt kenyérrel dobom vissza; mert nem tagadom, hogy végtelenül fájt lelkemnek, hogy a kereszturi választókerületben, éppen székely testvéreim, azok közt unitárius hitrokonaim buktattak meg. De én e megaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állni, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiságban”. Ez a cselekedet Orbán Balázs nemes lelkét valóban Krisztus tanításának magaslataira vezeti. És ezt a felemelkedést fajszeretetének utólérhetetlen szárnyalása teszi.

Szabadságszeretet, hazaszeretet, fajszerete-

tet volt Orbán Balázs lánglelkének három lángoszlopa.

Szabadságszereteténel erősebb hazaszere-tete, hazaszere-teténel erősebb fajszeretete.

Szabadságszeretete őt a hatalom megingat-hatatlan ellenfelévé, hazaszere-tete fáradhatat-lanul kutató, tudós íróvá, fajszeretete apostollá teszi. Orbán Balázs nemcsak politikus, nemcsak tudós író, Orbán Balázs apostol, a székelység apostola.

Csak még egy történeti tényt hadd említ-sek meg. A székelykereszturi unitárius gymná-ziumnál 1876-ban 500 forintos alapítványt tett Orbán Balázs, amelynek kamataiból a legjobb tanulókat kellett jutalmazni. Az alapító levél-ben kiköti, hogy az osztály tanulói titkos sza-vazással három tanulót jelöljenek ki az ösztön-díjra s ezekből válassza ki a tanári kar a leg-érdemesebbet. Ebből az alapítványból több száz tanuló részesül jutalomban. A tanári karnak soha nem kellett eltérnie az ifjúság szavazásá-nak eredményétől, a jutalmat a tanári kar vé-leménye szerint is mindig a legtöbb szavazatot nyert tanuló érdemelte meg. De ezt tessék megszívlelni: a jutalmazottak között voltak székelyek, oláhok, szászok, voltak unitáriusok,

római és görögkatolikusok, reformátusok, lute-ránusok. Vajjon lehetett-e Orbán Balázsnak, vajjon lehet-e valakinek is ezt a népet izzó sze-retettel nem szeretnie? Vajjon melyik bámulat-ra méltóbb, az a Szent István, aki az országlás bölcsességét megörökítette, vagy az a nemzet, amely az országlás bölcsességét ekként gyako-rolni tudja. Hej Európa, Európa! Hol vagy Te a székelykereszturi kisdiákok kultúrájától!

Ma éppen ötven esztendeje annak, hogy Orbán Balázs nemes szíve utolsót dobbant. Sze-szélyes játéka a sorsnak, hogy holt tetemét há-romszor kellett eltemetni. Most is ideiglenes sír-ban nyugszik. Mozgalom indult, hogy negyed-szer is eltemessük. Földi maradványait ám te-messék el akárhányszor, lángoló magyar lelke, szerető székely szíve örökké élni fog. Amúgyis nehezünkre esik elképzelnünk daliás alakját a szejkei sírban porladozni. Oda illik Ő a Hadak Utjára, amint kardjára dőlve ügyeli a Székely-földet, s várja Csaba királyfi indulóját.